

ПРОБЛЕМИ НА СЛЕДВОЕННОТО ЛИТЕРАТУРНО РАЗВИТИЕ В ГЕРМАНИЯ

Богдан Мирчев

Важните политически събития през 1945 г. — разгромът на Третия райх и краят на Втората световна война — прекратяват един безславен период в немската културна история. Тези събития оказват силно влияние и върху литературния процес в Германия, която за повече от едно десетилетие е била превърната в символ на политическо мракобесие и духовен упадък. Рязката промяна на политическата обстановка в Германия след края на Втората световна война определя началото на един нов етап в развитието на немската литература. Очертаването на насоките на това развитие изправя изследователите му пред редица специфични проблеми, свързани както с прехода към новия следвоенен етап, така и с тенденцията към разделяне на немската литература в хода на обществено-политическото развитие на следвоенна Германия.

В някои литературно-исторически трудове, посветени на развитието на следвоенната немска литература, се застъпва становището, че 1945 г. била „абсолютна нулева точка“¹ в културното и литературното развитие на Германия, преломен момент, след който възниквала „ситуация на вакуум“²; литературната обстановка непосредствено след 1945 г. се сравнява с „табула раза“.³ Отбелязва се, че „противоестественото откъсване на Германия от духовния живот в Европа през годините на Хитлеровата диктатура и стесняването на света от представи до оградата на един строго охраняван лагер, довел немската литература до мъртва точка“⁴. Показателни във връзка със състоянието на немската литература непосредствено след края на Втората световна война са и често цитираните мисли на видния немски писател и публицист Ханс Вернер Рихтер: „... . Пред черната картина на ландшафта от руини, в който се лута човек, откъснат от всякакви традиционни връзки, избледняват всички критерии за ценност. Всяка възможност за връзка с миналото, всеки опит да се започне оттам, където през 1945 г. едно по-старо поколение⁵ напусна пътя на последователното си развитие, за да капитулира пред една ирационална авантюра, изглежда при наличието на тази картина като пародия.“

Проблемите на литературното развитие в Германия след Втората световна война са свързани със съдбоносните за немския народ събития през 1933 г. и последвалото ги тотално настъпление на Хитлеровата диктатура във всички

¹ Cpv. H. A. und E. Frenzel. Daten deutscher Dichtung. München, 1964. S. 257.

² Hans Wolfheim. Die deutsche Literatur nach dem Kriege. Hamburg, 1955. S. 4.

³ Walter Jens. Deutsche Literatur der Gegenwart. München, 1962. S. 26.

⁴ K. A. Horst. Perspektiven der deutschen Nachkriegsliteratur (Handbuch der deutschen Literatur der Gegenwart. München, 1970. S. 419).

⁵ Der Ruf — eine deutsche Nachkriegszeitung. München, 1962. S. 31.

области на културния живот в страната. Поставянето на литературното творчество в Германия в робска зависимост от националсоциалистическото партийно и държавно регламентиране, осъществявано от специално създадената служба за контрол на творческата дейност към Министерството на пропагандата на Гьобелс, нанася безспорно сериозни щети на литературния процес в Германия. Валтер Мушг счита, че след 1933 г. се е стигнало до „разрушаване на немската литература“¹ и изтъква, че „часът на това най-голямо нещастие за немската литература настъпва, когато служебните разпоредби на режима на Хитлер разрушават немския печат, издателската дейност и всички институции на немската книжовност“².

Струва ни се, че тезата за „разрушаване“ на немската литература след установяването на Хитлеровата власт в Германия не може да се приеме, ако се вземат пред вид някои съществени факти, свързани с дейността на немските писатели през периода 1933—1945 г. Би било пресилено да се твърди, че намесата на национализма предизвиква прекъсване или разрушаване на немската литература. Творческата дейност на немските писатели, значителна част от които (около 1500³) са принудени да напуснат пределите на страната, продължава и през споменатия период, през който развитието на немската литература се осъществява при особени условия. Ако се опитаме да систематизираме литературните факти на това развитие, бихме изтъкнали като съществена особеност на немската литература през периода 1933—1945 г. наличието на три основни компонента в нея, а именно: емигрантска литература, литература на т. нар. „вътрешна емиграция“ и официозна профашистка литература на Третия райх. Считаме доказването на тези три компонента на немската литература от споменатия период тук за излишно, тъй като всеки анализ на литературната продукция на немските писатели тогава дава достатъчно основание за изтъкване на трикомпонентния състав на немската литература по времето на националсоциализма в Германия. Редица изследвания върху произведения от споменатите три компонента, както и обобщаващи студии⁴ осветляват проблемите на литературното развитие в Германия през периода 1933—1945 година, а също така и основните насоки на немската литература по това време.

Какви са характерните изменения, които 1945 г. внася в развитието на немската литература и може ли тя да се приеме за „нулева точка“ в това развитие?

След разгрома на хитлеристка Германия през май 1945 г. се спира развитието само на един от горепосочените три компонента в немската литература — този на профашистката, националсоциалистическа литература на Третия райх. След като контролът върху издателската дейност на територията на Германия преминава в ръцете на окупационните власти на четирите велики сили, произведенията на тази дотогава официозна немска литература биват забранени във всички окупационни зони на Германия. Не може да се приеме обаче, че събитията през 1945 г. слагат внезапно край на немската емигрантска литература. Литературно-биографичните справки показват, че голяма част от емигрантите през годините на Третия райх немски писатели остават още една, две дори и повече години извън пределите на Германия и продължават творческата си дейност, общо взето, в същите насоки, които са били характерни за творчеството им и преди края на Втората световна война. Разтурянето на емигрантските центрове,

¹ Walter Muschg. Die Zerstörung der deutschen Literatur. Bern, 1958. S. 12, 32.

² Пак там, с. 32.

³ По данни, взети от Handbuch der deutschen Literatur der Gegenwart. München, 1970.

⁴ Вж. трудовете на W. M. Pfeiler. German literature in Exile; W. Sternfeld und E. Thiedmann. Deutsche Exil-Literatur; W. A. Berendsolin. Die humanistische Front; G. Weisenborn. Der lautlose Aufstand; R. Drews und A. Kantorovicz. Verboten und verbrannt; Fr. Schonauer. Deutsche Literatur im Dritten Reich; D. Strothmann. Nationalsozialistische Literaturpolitik.

обединяващи тези писатели в чужбина, става постепенно и продължава докъм 1948 г. Подобно е и положението с преместените извън граница по време на Хитлеровата диктатура немски издателства, по-голямата част от които възобновяват дейността си на територията на Германия постепенно едва след 1946—1947 г.

Непосредствено след края на Втората световна война не се забелязва някакъв прелом или съществена промяна и в творческата дейност на писателите от т. нар. „вътрешна емиграция“. Една значителна част от, общо взето, необемистата литературна продукция през първите следвоенни години в Германия принадлежи на писателите, които до 1945 г. могат да се посочат като представители на „вътрешната емиграция“¹. Самото определение — „вътрешна емиграция“ естествено губи своето значение като обобщение на идейно-политическите позиции на част от немските писатели по време на Хитлеровата диктатура, тъй като след 1945 г. „вътрешният мир на тези писатели, който националсоциализмът не е бил в състояние да превземе въпреки многобройните си усилия“², вече не е необходимо да бъде умело прикриван.

Ако се вземе пред вид продължаващата и след 1945 г. дейност на немските писатели-емигранти, които в първите следвоенни години са още в чужбина или са се завърнали вече в Германия, както и създадените по това време литературни творби на писатели от съществуващата до края на войната „вътрешна емиграция“, с увереност може да се твърди, че 1945 г. не представлява „нулева точка“ или „табула раза“ за немската литература. Тя не е година на „тотално прекъсване на континуитета и произтичащият от това затруднено започване отново на литературното развитие в Германия“³. Както изтъква и литературният критик Гюнтер Цвойдрак, „след края на Втората световна война в Германия е имало възможност за продължаване на литературния процес, съществувала е дори необходимост от това, произтичаща от обществения опит и обективните условия“⁴. Премахването на духовната изолация, в която е бил тласнат немският народ в годините на Хитлеровата власт, и създадената възможност за демократично развитие поставят обаче немската, пък и световната културна общественост в оправдано очакване на тотално обновяване и разгръщане на духовния и литературнотворческия потенциал на немската нация. Както споменава Ханс Волфхайм, „мнозина са повярвали тогава в легендата за пълните с готови, непубликувани произведения чекмеджета на немските писатели“⁵, които щели да бъдат в състояние да задоволят духовния глад на немския народ и да оправдаят копнежа му за реалистични художествени произведения, в които да намерят отражение неговите заблуждения, лутания и страдания през годините на национализма.

¹ Изводите относно следвоенната литературна продукция в Германия, направени в настоящата студия, се основават на анализ на данни от справочник на произведенията на немски писатели, написани и отпечатани през периода 1945—1949 г., съставен от автора. Справочникът съдържа данните: година на раждане и име на автора, заглавие и вид на литературното произведение, година на написване и издаване, взети от различни библиографски източници. В справочника се прави и класификация на литературните творби по следните показатели: дали те са от автори, от среди на емиграцията или на „вътрешната емиграция“, от автори, започнали творческа дейност след 1945 г., или от представители на новото писателско поколение. (Възрастова граница 30 години.) По технически причини този справочник не се дава тук.

² Цитат от отвореното писмо на Франк Тис, април 1946 г. (Handbuch der deutschen Literatur der Gegenwart. München, 1970. S. 385).

³ Moras — Paeschke, Deutscher Geist zwischen gestern und morgen. München, 1955. S. 398.

⁴ Günter Cwojdrak. Eine Prise Polemik. Sieben Essays zur westdeutschen Literatur. Halle, 1965. S. 67.

⁵ Hans Wolfheim. Die deutsche Literatur nach dem Kriege. Hamburg, 1955. S. 2.

Фактите на литературното развитие в Германия през първите три-четири следвоенни години говорят обаче несъмнено за едно затруднено начало на следвоенното развитие на литературния процес. Показателен белег в това отношение е изненадващо малкият брой на написаните през тези години литературни творби, само малка част от които могат да бъдат посочени като забележителни постижения в идейно-художествено отношение. Във връзка с това И. Майдингер-Гайзе счита, че развитието на немската литература след 1945 г. „показва преди всичко творческо изтощение на немските писатели“¹. Като разглежда състоянието на немската литература през тези първи следвоенни години, Фриц Мартини развива тезата си, според която „времената на големи политико-обществени преврати рядко съвпадат с велики дати от духовната история на човечеството“².

Като причина за известни трудности в развитието на немската литература през първите няколко следвоенни години би могло да се изтъкне въздействието на редица фактори и на първо място може би духовните щети, причинени от тоталитарния режим на Хитлер, които са предизвикали загубата на благоприятния литературен климат през 20-те години в Германия, съдбовните сътресения в живота на много писатели, унищожението на много таланти. Развихрилата се в Германия скоро след края на Втората световна война полемика между представителите на „вътрешната емиграция“ и писателите-емигранти, която показва силните тежнения на голяма част от видните немски писатели към проблематика, свързана със събития от миналото, очертава сенките, които хвърля това „непреодоляно“ минало върху душевния им мир, спъва до голяма степен усилията за намиране на естетически и дейни отправни точки на едно ново развитие. Докато след катастрофата на немския народ през 1918 г. и последвалите я политически промени — премахването на монархията и установяването на Ваймарската република — се забелязва значителен подем в литературния процес в Германия, то през първите няколко години след Втората световна война се долавят признаци на духовна криза, засегнала широки слоеве от немския народ, която намира отражение и в следвоенната немска литература. Творбите на немските писатели-емигранти, които след края на Втората световна война стават достъпни за немския читател, може би не са били в състояние да задоволят очакването на тотално обновяване на немската литература, резултат от особената духовна нагласа на немския народ — политически и морално изтерзан и дезориентиран през годините на дванадесетгодишната Хитлерова диктатура. В първите няколко следвоенни години се забелязва известно дистанцирано отношение към писателите-емигранти и техните творби, което, както изтъква Любен Дилов, произтича „от психологията на замесените, на виновните в сблъсъка им с успешите да опазват чисти съвестта и ръцете си“³. Като се спира на трудностите, които съпътствуват развитието на немската литература непосредствено след края на Втората световна война, К. А. Хорст отбелязва, че важни причини за това са разпръскването на старата писателска генерация и превръщането ѝ след войната в конгломерат от различни групи и творчески личности, както и засиленото използване на чуждестранни образци, наложено от определено сходство на духовната нагласа.⁴ Отбелязвайки хетерогенния характер на немската литература след 1945 г., К. А. Хорст изтъква, че „всеки опит да се направи класификация сред

¹ Ilse Meidinger-Geise. *Welterlebnis in der Gegenwartsichtung*. Nürnberg, 1963. S. 33.

² Fritz Martini. *Deutsche Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Stuttgart, 1958. S. 592.

³ Любен Дилов. Литература и действителност в ГФР, предговор към сборника разкази „Когато войната свърши“. С., 1971. с. 8.

⁴ К. А. Horst. *Perspektiven der deutschen Literatur der Nachkriegszeit* (Handbuch der deutschen Literatur der Gegenwart. München, 1970. S. 101).

гъсталака от епически и лирични произведения през първите следвоенни години в Германия е безполезно начинание¹. Струва ни се обаче, че едно систематизиране на литературната продукция в Германия от първите няколко следвоенни години не е невъзможно, а необходимостта от него проличава ясно при всеки опит да бъдат очертани насоките в развитието на немската следвоенна литература. Прегледът на цялостната литературна продукция в Германия през периода 1945—1949 г. дава възможност за някои обобщения. Така например не е трудно да се установи, че основната част от литературната продукция през тези години представляват произведения на автори, утвърдени преди 1945 г. Сред тях са и почти всички представители на т. нар. „вътрешна емиграция“, както и писатели, които през време на Хитлеровата диктатура са били в емиграция или живеят и творят още извън Германия. Произведенията на тези писатели от старата и средната писателска генерация съставляват около 2/3 от цялата литературна продукция през разглеждания период. От анализа на тази основна част на следвоенната немска литературна продукция може да се забележи тенденцията към продължаване на основните идейно-естетически насоки в развитието на немската литература от предвоенния период, а именно развитие на традициите на немската социалистическа литература, най-ярки представители на която са Й. Р. Бехер, Б. Брехт, А. Зегерс, В. Бредел, Фр. Волф и др., както и на немската буржоазнодемократична литература от страна на писатели като Томас и Хайнрих Ман, Л. Фойхтвангер, Х. Фалада, А. Дьоблин и др. Въпреки различията в идейно-художествено отношение, обусловени до голяма степен от различните основни принципи на творческо пресъздаване — социалистически реализъм и буржоазнодемократически хуманизъм, могат да се забележат много общи страни, главно в тематиката на тази основна част от немската следвоенна литература, създавана от представители на старата и средната писателска генерация. Общността в тематиката на произведенията на тези писатели се обуславя от срещаната почти във всички творби от този период антифашистка идейност с различни отсенки — от умерено осъждане на крайностите на режима до дълбока ненавист срещу фашизма. Тематично-идейната антифашистка насоченост на основната част от немската литературна продукция през първите следвоенни години обаче не трябва да се схваща като поява на някакво надкласово, антифашистско-демократично литературно направление. Както изтъкнахме вече, сред литературните творби от първите няколко следвоенни години може да бъде направено ясно разграничаване между буржоазнодемократични произведения и произведения на утвърдили се през 20-те години в Германия социалистически реализъм.² Като специфично явление в немската литература след края на Втората световна война може да се изтъкне възникването на идейна борба, свързана с въпроса за социалната същност на фашизма.³ Най-често антифашизмът в произведенията на немските писатели през този период е на политическа основа, но понякога се дължи на религиозни убеждения (Бергенгрюн, Шнайдер) или на придържане към принципите на абстрактен хуманизъм (Хегелшанге). Не липсват впрочем и произведения, в които антифашистката и антихитлеристка тенденциозност прерастват в национален нищилизъм.⁴ Ако приемем романите на Херман Казак и на Елизабет Ланггесер,⁵ написани през първите следвоенни години, и опита, направен с тях за създаване на някакъв нов вид реализъм, т. нар. „магически реализъм“ за изолирано явление,

¹ K. A. Horst. Perspektiven der deutschen Literatur der Nachkriegszeit (Handbuch der deutschen Literatur der Gegenwart. München, 1970. S. 423).

² Срв. Alexander Abusch. Humanismus und Realismus in der Literatur. Leipzig, 1966. S. 144—145.

³ Илья Фрадкин. Литература новой Германии. М., 1959. с. 130.

⁴ Показателен пример в това отношение е произведението на W. Drews. Die klirrende Kette.

⁵ Hermann Kasack. Die Stadt hinter dem Strom. 1946; Elisabeth Langgässer. Das unauslöschliche Siegel. 1946.

с увереност може да се твърди, че в художествено-естетическо отношение характерен за творбите на представителите на старото и средното поколение немски писатели през първите следвоенни години е стремежът към запазване и развиване на онези художествени методи и идеи на насоки, които са типични за тяхното творчество в общи линии и преди 1945 г.

Една сравнително малка част от следвоенната литературна продукция в Германия принадлежи на представителите на една нова писателска генерация, появила се на немския литературен хоризонт след 1945 г. Новото поколение немски писатели присъствува в немската следвоенна литература до 1949 г. с произведенията на осемнадесет писатели, като само няколко от тях с творческите си постижения надхвърлят рамките на национална значимост. Изхождайки от факта, че по-голямата част от видните представители на новото немско писателско поколение след края на Втората световна война живеят и творят в западните окупационни зони, а значителна част стават впоследствие (след 1949 г.) представители на литературата на западногерманската държава, някои литературни изтъкват, струва ни се неоснователно, произведенията на тези млади писатели, написани през първите две-три следвоенни години, като представителни за „западногерманската следвоенна литература“¹. По този начин се прави опит да се докаже възникването на „западногерманска литература“ непосредствено след края на Втората световна война. Така например творбите на един от най-ярките представители на младото писателско поколение в следвоенна Германия — Волфганг Борхерт, който живее и твори до 1947 г., се определят като творби на западногерманската литература, а самия него сочат за пионер и „основоположник на направление в западногерманската литература“². Очевидно анализът на литературния процес в Германия след края на Втората световна война ни изправя пред проблема за разделянето на немската литература. Осветляването на този проблем ще изясни от какъв аспект би трябвало да се разглежда литературната продукция в Германия през първите следвоенни години — от аспекта на двуйствения характер на литературния процес, обусловен от възникването на два пътя на развитие на немската нация, или от този на временно единство в литературното развитие през първите следвоенни години.

Нека се спрем най-напред на нерядко срещания литературно-исторически термин „западногерманска следвоенна литература“ (*westdeutsche Nachkriegsliteratur*). Към него, струва ни се, могат да се отправят някои възражения. Няма основание да се допусне определението „следвоенна“ към „западногерманска литература“. Първоначално географско-етническото и езиково понятие „западногермански“ разширява значението си едва след Втората световна война, и то след 1947 г., във връзка с особеностите на общественно-политическото развитие в западните окупационни зони на Германия и особено след създаването на западногерманската държава (ГФР), когато това понятие придобива политически, икономически и социален смисъл. Като определение на част от немската литература „западногерманска“ има точно това разширено значение, придобито след разделянето на немската литература, което, разбира се, става след войната, но не и непосредствено след 1945 г. Ето защо „следвоенна“ може да се счита за излишно допълнение към понятието „западногерманска литература“, тъй като за „предвоенна западногерманска литература“ изобщо не може да се говори. Преди Втората световна война не е имало и никакъв вид провинциална, регионална „западногерманска литература“, като например „северногерманската“ (*norddeutsche Literatur*). Терминът „западногерманска литература“ би трябвало

¹ Например в *Deutschsprachige Literatur im Überblick*. Leipzig, 1971. S. 278.

² Илья Фрадкин. Литература новой Германии. М., 1955. с. 166.

³ Например в *Deutsche Literatur im Überblick*. Leipzig, 1965. S. 273; *Westdeutsche Prosa*. Berlin, 1967. S. 57.

да се счита за идентичен на „литература на ГФР“, както „източногерманска литература“ (термин, употребяван от някои западни литературоведи) е идентичен на „литература на ГДР“. Литературно-историческият термин „западногерманска следвоенна литература“ не е допустим, дори и ако с него се прави опит да бъде определен някакъв период на западногерманската литература (следвоенен).

Като се спира на разделянето на немската литература на литература на ГДР и литература на ГФР, Ханс Майер твърди, че „дуализмът на двете държави поражда дуализма на литературите“¹, но отбелязва също така, че този дуализъм (на литературите — Б. М.) „не е свързан само със следвоенното развитие и разделянето на Германия“². Като напомня тезата на Маркс и Енгелс за разделяне на литературата на литература на буржоазията и литература на революционния пролетариат в процеса на развитие на класовото общество, Ханс Майер изтъква, че до такова разделяне на немската литература се стига след образуването на „Съюз на пролетарско-революционните писатели“ („Bund proletarisch-revolutionärer Schriftsteller“) през 1927 г.³ Х. Майер отбелязва също така, че „в годините на Хитлеровата диктатура и Втората световна война се е стигнало само до известно замаскиране (Überdeckung) на разделянето вследствие на актуално обусловената общност на действията на немските писатели“⁴. След войната обаче отново ясно се е очертало „настъпилото в края на 20-те години разделяне на немската литература“⁵. Александър Абуш, изтъквайки показаната и от Ленин борба на двете класови литератури, подчертава, че „в края на 20-те години се заражда исторически новата, съвременна (немска — Б. М.) реалистична литература“⁶. „Рожденият час на нашата съвременна немска социалистическа литература — пише той — е часът, в който настъпва сплотяването ѝ с работническата класа и нейната партия.“⁷ Ал. Абуш изказва мнението, че „немската пролетарско-революционна литература представлява самостоятелно течение в развитието на немската литература в епохата на империализма и пролетарската революция“. Според него тя не спира своето развитие по времето на Хитлеровата диктатура и съществува като самостоятелно литературно течение на пролетарските антифашисти наред с антифашистката литература на буржоазните противници на Хитлер.⁸

От гореспоменатите гледища на Х. Майер и Ал. Абуш става ясно, че тези автори не приемат 1945 г. за година на разделяне на немската литература. Клаус Трегер, отправяйки критика на възгледите на Х. Майер по въпроса за възникването на литературата на ГДР, изтъква, че „за разрешаването на този проблем (той има пред вид разделянето на немската литература на литература на ГДР и литература на ГФР — Б. М.) не е достатъчно. . . механичското прилагане на Лениновата теза за двете култури във всяка нация“⁹. Като изтъква „изключителния случай на възникване на две немски държави в преходния период от капитализма към социализма“¹⁰, Кл. Трегер счита това обстоятелство от особена важност за литературния процес в Германия. Той споменава за „два

¹ Hans Mayer. Über die Literatur in der DDR (Europa heute. München, 1963. S. 347—348).

² Пак там, с. 349.

³ Пак там.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там.

⁶ Alexander Abusch. Zur Geschichte und Gegenwart unserer sozialistischen Literatur (Humanismus und Realismus in der Literatur. Leipzig, 1966. S. 145).

⁷ Пак там.

⁸ Alexander Abusch. Humanismus und Realismus in der Literatur. Leipzig, 1966. S. 169.

⁹ Claus Träger. Studien zur Literaturtheorie und vergleichenden Literaturgeschichte. Leipzig, 1970. S. 351.

¹⁰ Пак там.

варианта немска литература¹ и разглежда развитието на литературата на ГДР като „безпрекъсвано продължение на големите национални литературни традиции, докато литературната продукция в Западна Германия е един вид ново начало, свързано с връщане (Rückgriff) към различни чуждестранни течения“². Очевидно тезата за „ново начало на западногерманската литература“ е опит да се определи част от следвоенната литературна продукция в Германия и по-специално творбите на неголемия брой представители на новото поколение немски автори, написани през периода 1945—1949 г., като произведения на една „западногерманска литература“ и да се противопоставят по този начин на творбите на автори от среди на емиграцията, главно писатели социалистически реалисти, които се представят още тогава, т. е. непосредствено след 1945 г., като творби на „литературата на ГДР“³. Трябва да отбележим, че определянето на някои произведения на прогресивни немски писатели, застъпващи позициите на социалистическия реализъм, създадени преди 1949 г. за „литература на ГДР“, буди недоумение пред вид факта, че понятието „ГДР“ до 1949 г. не съществува. Изтъкването на произведения на немската социалистическа литература от първите три следвоенни години като „литература на ГДР“ е логически необосновано и несъобразено с редица важни обществено-политически и културни факти на следвоенното развитие в Германия. Естествено не може да се отрече това, че литературата на ГДР продължава традициите на немската социалистическа литература. Но за „литература на ГДР“ може да се говори едва тогава, когато в литературния процес в източната част на Германия (а след 1949 г. в ГДР) намират отражение настъпилите в тази част на Германия социално-политически и икономически преобразования или когато в областта на взаимоотношенията между литературен процес и общество в сравнение с предишните обществени формации в условията на първата немска социалистическа държава се развиват качествено нови страни; когато основен обект на творческо пресъздаване стават променените форми на обществен живот и образът на новия човек — строителя на социалистическото общество. А, както показват фактите на литературното развитие в Германия и по-специално на литературното развитие в Източна Германия през първите следвоенни години, „важните процеси и изменения в обществения живот дълго време не намират отражение в произведенията на прогресивните немски писатели“⁴. Така например Вили Бредел през лятото на 1949 г. с огорчение констатира: „Ние все още нямаме художествено произведение за новия човек, който се появява в източната зона на основата на промените се там условия на живот.“⁵ Ал. Абуш изтъква, че даже „пет години след поземлената реформа в областта на литературата няма значителни опити за пресъздаване на класовите изменения и борбата за установяване на новото“⁶. Едва след 1949 г. започват постепенно да се появяват редица повести, разкази, романи и пиеси, които представляват опити за отразяване на големите промени в живота на народа от източната част на Германия и без колебание биха могли да бъдат определени като типични творби на литературата на първата немска социалистическа държава, т. е. за „литература на ГДР“⁶. Непосредствено след

¹ Claus Träger. Studien zur Literaturtheorie und vergleichender Literaturgeschichte. Leipzig, 1970. S. 351.

² Пак там, с. 349.

³ Илья Фрадкин. На переломе. М., 1951. с. 21.

⁴ Tägliche Rundschau, Berlin, 1953 (1. 6. 1949).

⁵ Alexander Abusch. Literatur und Wirklichkeit. Berlin, 1953. S. 158.

⁶ Например романите на Е. Клаудиус „Хора на наша страна“, на М. Цойгнер „Стомана“ (1952), на Р. Вайс „... А отведъ път отново“ (1952), на К. Мундшок „Светли нощи“ (1952), разкази и повести на Кьорнер-Шрадер, Лангер Вип, Курт, на А. Зегерс „Човекът и неговото име“ (1952), на Б. Узе „Мостът“ (1952), литературните портрети на Д. Нол „Ново от милото старо гнездо“ (1952), в областта на драматургията — „Ти си истинският човек (1950)

1945 г. обаче разделянето на немската литература не може да бъде доказано поради липсата на литературни факти, свидетелстващи неоспоримо за появата на произведения на немски писатели, които биха могли да се определят като типични за възникналите по-късно две немски литератури. Пред немските писатели в първите две-три следвоенни години, пред вид неясната перспектива за бъдещето на немската държава и надеждата за общо демократично развитие на немската нация, е стояла преди всичко задачата „да върнат немския народ от неговия най-дълбок политически, морален и идеологически упадък към цивилизования живот, към хуманността, да спомогнат за неговото възрождане“¹. В този дух са не само всички декларации, направени от прогресивни немски писатели независимо от това, в коя от окупационните зони в Германия живеят, но и основните насоки в творческата им дейност. Най-важното за немските писатели през първите следвоенни години е отстраняването на две от най-големите духовни злини, които фашизмът е причинил на немския народ — „замъгляване на съзнанието не само на неговите доверчиви последователи, но отчасти и на неговите противници, изопачаване на идеите и понятията и пълна духовна изолация на Германия от света“². Тези проблеми определят до голяма степен общостта на антифашистката тематика в произведенията на немската литература от първите няколко следвоенни години и стоят в основата както на творбите на завърналите се емигранти, така и на тези на писателите от новото поколение, като начинът на третиране на проблемите в тях естествено се определя от политическите позиции на отделните автори. Едва към края на 40-те години се забелязва изместване на тематиката, свързана с преодоляване на миналото. Антифашистката тема, която доминира в творбите на повечето писатели през следвоенните години, се измества постепенно от теми, станали актуални в хода на изменението на политико-обществената обстановка в различните окупационни зони в Германия, а след 1949 г. в образуваните две немски държави. И ако на Първия конгрес на немските писатели, състоял се през месец октомври 1947 г. в Берлин, за който Ал. Абуш казва, че е „първата среща на демократични немски писатели от всички части на отечеството“³, без да бъдат скривани някои различия, породени от различния светоглед на представителите на немската литература, на преден план се изтъква свързващото и общото — стремежът към единство на немската литература на базата на хуманизма и демократичното обновяване на Германия, то „скоро след това (т. е. едва след първите следвоенни години — Б. М.) започват да се очертават двата пътя на развитие на немската литература“⁴. Като първи сериозен признак на това „разделяне на пътищата“, трябва да се посочи явното отстъпление на някои писатели от западните окупационни зони от принципите на демократично обновяване на немската литература, приети на Първия конгрес на немските писатели. Това отстъпление намира израз в появата на редица творби, представящи в изопачен вид или идеализиращи войната, в бягство към нетипични, частни проблеми, духовен аристократизъм и пр. Над голяма част от литературната продукция в западните зони от 1948 г. нататък постепенно започват да доминират като основен тон песимизмът и отчаянието. Тогава се измества на заден план и ангажираната прогресивна литература, създавана от представители на младото поколение

на Г. фон Венгенхайм, „Кметцата Ана“ (1950) на Фр. Волф, „Златна се лее стоманата“ (1950) на К. Грюнберг, също така репортажите на В. Бредел „Петдесет дни“ (1950), на П. Нел „Строителна площадка ГДР“ (1951), на Б. Узе, Я. Петерсен, Я. Копловиц, К. Мундшок, П. Вип, Х. Раухфус и др.

¹ Georg Lukacs. Skizze einer Geschichte der neueren Literatur. Berlin, 1955. S. 152.

² Илья Фрадкий. Литература новой Германии. М., 1959. с. 75.

³ Alexander Abusch. Literatur und Wirklichkeit. Berlin, 1953. S. 330.

⁴ Пак там, с. 339.

писатели в западните окупационни зони.¹ Постепенно започват да се появяват произведения, чийто идеен замисъл е в тясна връзка с резултатите от стопанската и обществената реставрация на капитализма и църковния традиционализъм.² Засилват се формалистичните тенденции, все по-ясно се проявява елитаризмът в литературата. От друга страна, неимоверно нараства броят на безпроблемни произведения на ниско художествено ниво, предназначени за масова консумация. Трябва да се отбележи също така засиленото (много по-силно, отколкото в източната зона) влияние на чуждите литератури и главно на американската, което не се забелязва само във формално, но до голяма степен и в идейно отношение. Е. Френцел пише, че силата на това чуждо влияние „се дължи преди всичко на сходство в общественото развитие и духовното състояние“³. Сравняването на типични произведения на литературата на ГДР, написани през 50-те години, с произведения на литературата на ГФР, създадени през същия период, показва вече значителни различия както в методите на творческо пресъздаване, така и в избора на теми, сюжети и лирични герои, в характера на драматичните конфликти и пр. Явно забележимо през 50-те години е вече едно поразително несъвпадане на светоусещането, често диаметрално противоположно интерпретиране на най-важните проблеми на общественото развитие на противоположаващите се една на друга немски държави. Различни стават вече както обектите на изобразяване, така и целите и задачите на двете немски литератури. Докато основните цели на литературата на ГДР се определят от характера ѝ на национална социалистическа литература, пред литературата на ГФР не стои като непосредствена цел борбата за социализъм.

Откога би могло да се говори въпреки за две немски литератури? Трябва да се изтъкне, че точното определяне на година на разделяне на немската литература — на литература на ГДР и литература на ГФР — е невъзможно. В случая се касае за сложен и продължителен процес. Определянето на границата на периода, през който развитието на немската литература се обуславя от наличието на една общност, е извънредно трудна, а може би и непосилна задача. Във връзка с това именитата немска писателка Ана Зегерс пише: „Разделянето на Германия на две държави не означава, че в момента, в който е станало това, са били разделени като с магическа пръчка културата и литературата. Оттогава обаче те се развиват при различни условия.“⁴

И така, ако скоро след създаването на двете немски държави през 1949 г. имаме достатъчно основание да говорим за две немски литератури — литература на ГДР и литература на ГФР, — то първите няколко години след края на Втората световна война (докъм 1949 г.) може да определим като преходен следвоенен период в развитието на немската литература, през който в зависимост от политическото, икономическото и културното развитие в окупационните зони в Германия се създават предпоставки за разделяне на немската литература. Този период на преобладаваща общност на литературното развитие в следвоенна Германия е завършен в началото на 50-те години, когато на двете немски държави съответствува литературна продукция, която „взета в своята цялост, има различни функции“⁵. Към 1952 г. има вече достатъчно много произведения,

¹ Deutsche Literaturgeschichte in einem Band. Herausgegeben von H. J. Greerdt. Berlin 1965. S. 663.

² Например романите: *Geliebt, gejagt und unvergessen* (1955) на А. Кригер, *Heliopolis* (1949) на Е. Юнгер, *Spätestens im November* (1955) на Х. В. Рихтер, *Märkische Argonautenfahrt* (1950) на Е. Лангрепер.

³ Н. А. und E. Frenzel. *Daten deutscher Dichtung*. Bd. II. München. S. 259.

⁴ В реч на годишно събрание на немския писателски съюз на 2. XI. 1966 г. (*Neues Deutschland*, 3. 11. 1966).

⁵ Claus Träger. *Studien zur Literaturtheorie und vergleichenden Literaturgeschichte*. Leipzig, 1970. S. 354.

от всички литературни жанрове, които могат да се считат като типични за новата немска социалистическа литература в ГДР, а пък и развитието на прогресивната литература в ГФР, след срещата на „Група 47“ в Ниендорф през 1952 г., показва вече значително отдалечаване от общите изходни позиции на прогресивната немска литература от следвоенния период. Нарастващите противоречия във връзка с решаване на жизнени проблеми на нацията и особено след образуването на двете немски държави — преходът от капитализъм към социализъм и бурното развитие на нови обществени форми в ГДР, реставрацията и консолидирането на капитализма в ГФР — изместват на заден план проблематиката на онези литературни творби, тематично и идейно свързани с преодоляване на миналото и следвоенната обстановка в Германия, които са характерни за следвоенния период в развитието на немската литература.

Както бе изтъкнато вече, новата писателска генерация в следвоенната немска литература е представена с творби на двадесетина автори, повечето от които живеят в западните окупационни зони. Това обстоятелство обаче не може да се изтъква като доказателство, че „новата“ немска литература още през първите следвоенни години е „западногерманска“. По-значителната изява на представителите на новото поколение немски писатели в западните окупационни зони трябва да бъде обяснено във връзка с влиянието на редица специфични фактори върху литературния процес в следвоенна Германия. От особено значение тук е фактът, че повечето от именитите прогресивни немски писатели-емигранти след 1945 г. се установяват в източната съветска окупационна зона. Така там се създават условия за продължаване традициите на прогресивната немска литература. Със своята творческа и организационна дейност, с хуманната и демократична насоченост на произведенията си тези писатели дават облик на цялата немска литература през следвоенния период (1945—1949). Установяването на повечето от емигриралите през годините на Хитлеровата диктатура немски писатели след 1945 г. в източната окупационна зона се дължи преди всичко на обстоятелството, че тези автори, по-голямата част от които стоят на леви позиции, виждат в присъствието на Съветската армия в източната окупационна зона гаранция за прогресивно политическо развитие.¹ Друга причина за това са спъките, създавани от западните окупационни власти, при заселване на писатели-емигранти, известни с левите си убеждения, на територията на контролираните от тях зони в Германия. Определено може да се твърди, че ролята на завърналите се от емиграция немски писатели в западните зони е значително по-малка от тази на писателите-емигранти, завърнали се в източната окупационна зона. Дейността на писателите-емигранти от по-старото поколение в западните окупационни зони (А. Дьоблин, Ф. Унру, В. Бергенгрюн, К. Отен, Е. Кестнер и други) е, общо взето, твърде епизодична в следвоенната немска литература през периода 1945—1949 г. Ако вземем предвид обстоятелството, че произведения на писателите от средите на емиграцията представляват основната част от немската литература през следвоенния период, можем да изтъкнем, че през този период в Германия се забелязва изместване на значителна част от творческия литературен потенциал на изток, т. е. към източната окупационна зона. Тази специфична особеност на следвоенното литературно развитие в Германия създава една диспропорция в литературния микроклимат на отделните окупационни зони, причинява възникване на „ситуация на вакуум“ в западните окупационни зони. Тази „ситуация на вакуум“ се преодолява до известна степен от по-значителното присъствие на

¹ Скоро след края на Втората световна война в съветската окупационна зона на Германия се завръщат от емиграция писателите: Й. Р. Бехер, Л. Рен, В. Бредел, А. Зегерс, Б. Брехт, А. Цвайг и редица други прогресивни автори.

писатели от новото творческо поколение в западните окупационни зони през първите следвоенни години.

Установяването на някакъв идейно-естетически или тематичен критерий за разделяне произведенията на представителите на новото писателско поколение през първите следвоенни години в зависимост от това, в коя от окупационните зони на Германия живеят тези автори, обаче е невъзможно. Едва ли би могла да бъде установена някаква съществена разлика в идейно-творческата концепция между драмата на Волфганг Борхерт „Навън пред врагата“ („Draussen vor der Tür“) и драмите на Фред Денгер („Hunger“, „Wir heissen euch hoffen“), написани през 1947 г. Както е известно, Борхерт живее тогава в Хамбург (английската окупационна зона), а Денгер — в съветския (окупационен) сектор на Берлин. В произведенията на тези двама автори доминират песимизмът и отчаянието, породени от следвоенната обстановка в Германия; в тези творби се долавя остър социален протест срещу виновниците за националната катастрофа. Както бе изтъкнато и за цялата немска литература през първите следвоенни години, признаците на една общност преобладават. Тази общност на литературната продукция през периода 1945—1949 г. е ясно доловима именно в произведенията на авторите — представители на новото писателско поколение в немската литература. Литературните творби на тези млади писатели в повечето случаи не показват никакъв строго установен мироглед, те са преди всичко една спонтанна реакция на преживяното в условията на Хитлеровата диктатура, на фронта или през първите години в разрушената родина. Както изтъква Ханс Бендер, през първите няколко следвоенни години целите, които си поставяли немските писатели от новото поколение, изглеждали ясни: „техните литературни творби е трябвало да бъдат апел към съвестта на дезилизираниите, хроникално пресъздаване на събития от недалечното минало“¹. Многообразните и все пак сходни лични преживявания на тези млади автори, които се завръщат от бойното поле и от лагерите за военнопленници в разрушената си родина, са залегнали в основата на повечето техни произведения. В тях почти навсякъде се долавя репортажна достоверност. Волфдитрих Шнуре, един от изтъкнатите представители на новото поколение в следвоенната немска литература, дава следната характеристика на идейно-творческите позиции на „новите автори“ в немската литература през периода 1945—1949 г.: „Пишеше се от сътресение, от възмущение. Пишеше се, защото ужасният опит от войната налагаше да се извлече поука. Пишеше се за предупреждение. Не беше лесно да се пише така. Нямаше литературни образци, нямаше традиция. Имаше само истина.“² Липсата на идейно-творческа програма обуславя до голяма степен някои различия в начина и средствата на пресъздаване при една удивителна прилика на резултиращата от сходния личен опит тематика и свързаните с нея актуални проблеми. Така например у Волфганг Борхерт съвсем ясно се долавят някои черти на немския експресионизъм, докато в творбите на Волфганг Клопен от този период се чувства влиянието на Джеймс Джойс, а в творчеството на Зомер прозират някои идейно-естетически концепции на италианския неореализъм. Тези различия обаче не могат да нарушат представата за общност на литературната продукция на младите писатели през първите следвоенни години. Обединяващо звено, което обуславя тази общност, е преди всичко срещаната в почти всички техни произведения ненавист към войната и фашизма.³ Редицата общи тематични и идейно-художествени елементи в творбите на представителите на младото поколение немски писатели, създадени през първите следвоенни години, дават основание за обединяване на творче-

¹ Hans Bender. Europa und seine Literatur (Europa heute. München, 1963. S. 28).

² Wolfditrich Schnurre. Man sollte dagegen sein. Frankfurt/M., 1964. S. 9.

³ Илья Фрадкин. Литература новой Германии. М., 1959. с. 200.

ството им в рамките на едно литературно течение.¹ Пред вид на някои специфични особености, главно по отношение на тематиката, творбите на тези немски писатели от първите следвоенни години биват наречени „литература на руините“². Произведенията на тази „литература на руините“ се отличават преди всичко с ярко изразен антимилитаристичен характер; в тях се долавя стремеж към търсене на загубените критерии за ценност, в почти всички творби присъства безрадостният следвоенен декор на разруха и униние. Появата на тази „реквиемна“ литература е без съмнение отражение на една духовна криза, засегнала преди всичко младото немско поколение през първите следвоенни години. Духовното сътресение, възмушението от „непреодоляното минало“ („unbewältigte Vergangenheit“), както и възможността за нова катастрофа, ако не се затвърди мирът и не възтържествува демокрацията, са един от главните фактори, стимулиращи създаването на произведения на „литературата на руините“. Една от основните цели на обществената ангажираност на тази литература на младите немски писатели през първите следвоенни години е преодоляване на първоначалното шоково следвоенно състояние, в което човек се е чувствувал като „безсилно същество, тласкано в стихийно съществуване сред война и опустошения от нея свят“³. Образите, които се срещат в произведенията на тази „литература на руините“, са образи на хора, изпаднали в бедствено положение след духовните и материалните разрушения, причинени от войната. С творбите си от тези първи следвоенни години представителите на новото поколение в немската литература изразяват воля за промяна на съществуващата бедствена обстановка и търсят някакъв изход от кризисното състояние, в което се е намирала голяма част от немския народ след военната катастрофа. Както споменахме, през първите следвоенни години липсва политическа или идейно-естетическа програма на представителите на новото писателско поколение в немската литература. Х. Майер счита, че „отказът от литературна или културно-естетическа програма е резултат на тотално позрение към всякаква идеология през този период на изграждане“⁴. Г. Дане съзира обаче в послеслова на В. Вайраух към сборника къси разкази „Хиляда грама“ („Tausend Gramm“, 1949) една допълнително формулирана програма на „литературата на руините“ или, както я нарича В. Вайраух, „литература на разчистването“ („Kahlschlag-Literatur“).⁵ Според Г. Дане основна цел на представителите на това направление в немската литература е била „да се направи разчистване сред езиковите бурени, които след дванадесетгодишния фашистки жаргон образували непроходим гъсталак и правели невъзможен до-

¹ Терминът „литературно течение“ е употребен тук, както и на други места в настоящата студия в значение, дефинирано от Л. И. Тимофеев (вж. Основы теории литературы. М., 1971. с. 417).

² Любен Дилов в предговора към сборника разкази „Когато войната свърши“ (С., 1971. с. 11) пише: „Литература на руините“ нарече сполучливо Хайнрих Бюл през 1952 г. тая млада книжнина, която започва да добива физиономия някъде след 1947 г. и чиито представители се обединиха в Западна Германия в известната „Група 47“. Твърдението, че Х. Бюл е дал наименоването „литература на руините“ на едно характерно литературно течение в следвоенната немска литература, не отговаря на истината. В статията си „Bekenntnis zur Trümmerliteratur“ Х. Бюл пише: „Първите писателски опити на нашето поколение след 1945 г. бяха наречени „литература на руините“, с това определение някои се опитаха да я отхвърлят. Ние не се възпротивихме срещу употребата му, защото по начало то бе правилно. Действително хората, за които пишехме, живееха сред развалини, те се завършаха от война — мъже, жени и деца, еднакво засегнати от нея. Ние пишехме за войната, за това, което бяхме видели в нея, и за това, което заварихме при нашето завръщане: руини. Оттук произлизат и трите определения, които бяха приклучени към нашата литература: литература за войната, литература на завръщането, литература на руините“ (H. Böll. Mein trauriges Gesicht. M., 1968. S. 328).

³ Ilse Meidinger-Geise. Welterlebnis in der Gegenwartsdichtung. Nürnberg, 1963. S. 13.

⁴ Hans Mayer. Almanach der Gruppe 47. Hamburg, 1962. S. 18.

⁵ Wolfgang Weyrauch. Almanach der Gruppe 47. Hamburg, 1962. S. 8.

стъпа на една цяла нация до хуманистичното културно наследство на литературата¹. Показателни за основната идейна нагласа на голяма част от представителите на „литературата на руините“ са и следните мисли на Х. В. Рихтер: „От перспективата на интуитивното познание предметите в живота на века добиват друг облик, стават адекватни на картината на онзи ландшафт, който профил се чертае от развалините на големите градове. Купищата морали, любовни и нравствени руини, които остави след себе си едно действително загубено поколение, вземат неимоверни размери и изглеждат по-големи от реално забележителностите.“²

Общата тематична и идейна насоченост на „литературата на руините“ обуславя в значителна степен от състоянието, в което изпада немската младост завърнала се от фронтовете на тотално поражение в разрушената си родина. Крахът на илюзиите, гневното чувство за напразно пожертвувани младост и сили пораждат силния стремеж за радикално скъсване с миналото и традицията. „Пред черната картина на западния руинен ландшафт, в който се лута човекът, откъснат от всякакви традиционни връзки. . . , всяка възможност за връзка с миналото — пише Х. В. Рихтер, — всеки опит да се започне оттам, където през 1933 г. едно по-старо поколение напусна пътя на последователното си развитие, за да капитулира пред една ирационална авантюра, изглежда при наличието на тази картина като пародия.“³

В състоянието на общо духовно сътресение в първите следвоенни години сред редица представители на младата немска интелигенция и особено сред писателите намират добра почва възгледите на Жан Пол Сартър за смисъла на човешкото съществуване в един абсурден свят. Влиянието на Сартър и по-специално на възгледите му за ангажираната литература може да се забележи в идейните концепции на някои от младите немски писатели, сътрудничащи на издваното от Х. В. Рихтер списание „Дер Руф“, а по-късно и у някои от представителите на „Група 47“.

В коментара си към избраните текстове от сп. „Дер Руф“ Х. В. Рихтер отбелязва: „Надежда на младото поколение след войната бе създаването на една обединена на базата на демокрацията социалистическа Европа, водена от онези екипи, възникнали след войната във всички европейски страни.“⁴ Тези екипи според Рихтер представляват надкласови и надпартийни обединения на прогресивно мислещи среди от интелигенцията. През 1946 г., пак в сп. „Дер Руф“, Алфред Андерш пише: „От нашето поколение трябва да бъдат събрани елитите на всички партии, обществени лагери и класи и да се образува нов елит.“⁵ Политическата утопичност на тези възгледи е очевидна. В тях проличава обаче силният стремеж към промяна на съществуващата обществено-политическа действителност в следвоенна Германия. Този стремеж стои и в основата на силната обществено-политическа ангажираност на „литературата на руините“ в следвоенния литературен процес в Германия. Тази ангажираност се среща в произведенията от този период на В. Борхерт, В. Шнуре, Х. Бьол, Куба, Ш. Хермлин и др.⁶ В творбите на тези автори звучи призивът към разплата с виновниците за националната катастрофа и прогонване на кошмара на немския милитаризъм. В творбите на В. Шнуре и на Х. Бьол, но най-често в творчеството на В. Бор

¹ Westdeutsche Prosa. Ein Überblick von G. Dahne. Berlin, 1967. S. 29.

² Hans Werner Richter. Warum schweigt die junge Generation? (Der Ruf — Eine deutsche Nachkriegszeitung. München, 1962. S. 31—32.)

³ Пак там, с. 45.

⁴ Der Ruf — Eine deutsche Nachkriegszeitung. München, 1962. S. 11.

⁵ Пак там.

⁶ W. Borchert. Draussen vor der Tür; H. Böll. Der Zug war pünktlich; W. Schnurre. Geschichten; Kuba. Gedicht vom Menschen; St. Hermlin. Wir verstummen nicht.

херт срещахме образа на завърналия се в родината си, бит и съсипан по фронтите млад човек, който търси своя дом-пристан, но не го намира. Тези завършания сред развалините са придружени често от сянката на отчаянието, но при тях се долавя и гневен социален протест — призив към съд и възмездие над виновниците за националното и световно бедствие. Оптимизмът, който не е чужд на тези произведения, произтича от решимостта за окончателно прогонване на кошмара на войната и милитаризма и надеждата за нов живот в една демократично обновена Германия.

На идейно-тематичната близост на произведенията на младите немски писатели от първите следвоенни години съответствува въпреки някои различия, които изтъкнахме по-горе, сходство в художествено-формално отношение. Ясно изразен е стремежът към развитие на кратките форми на прозата. Тук трябва да се изтъкне особената заслуга на В. Борхерт, който е първият изъвиен майстор на кратката прозаична форма в следвоенната немска литература и с редица съвършени във формално-художествено отношение творби не само въвежда вида на късия разказ в съвременната немска литература,¹ но и за дълго време служи като образец с уменията си при използване на крайно пестеливи средства да пресъздаде типични образи и картини от една трудно подлагаща се на описание хаотична действителност.

Сходството във формално-езиково отношение между творбите на представителите на младото поколение немски писатели в следвоенната немска литература е резултат преди всичко на общия стремеж за скъсване с онези стилно-езикови форми и начин на изобразяване, които вследствие на идеологическото настъпление на Хитлеровата диктатура в областта на литературата са били така избледнели, опошлени и деформирани, че са били вече негодни да предадат с необходимата действена сила вътрешния мир, мислите и чувствата на една нова творческа генерация. Това обстоятелство определя и главните художествени търсения на „литературата на руините“, която неслучайно В. Вайраух нарича „литература на разчистването“² — строга и стегната фраза, добра фактологическа основа, ясен и точен съвременен език, в който се допускат натурализми и жаргон. В. Борхерт в „новото си учение за хармонията“ сполучливо обобщава естетическите принципи на „младата“ немска следвоенна литература. („Кой ще напише за нас ново учение за хармонията? На нас не ни трябва добре настроени пиана. Самите ние сме в дисхармония. . . На нас не ни трябва писатели с добра граматика. За добрата граматика ние нямаме време. На нас ни трябва тези с горещо прегракнало чувство. Които назовават дървото — дърво и на жената казват — жена, които казват „да“ и „не“, силно и ясно, трижди казват „да“ или „не“, без условно наклонение.“³)

Усилията за творческо обединяване на част от младите немски писатели през първите следвоенни години, отначало около издаването от Х. В. Рихтер списание „Дер Руф“, а по-късно и оформянето на „Група 47“, са безспорно един сериозен опит за намиране на някаква организационна форма. Фактите около създаването на творческото обединение на немски писатели и публицисти около списание „Дер Руф“ и образуването на „Група 47“ са добре известни, за да е необходимо да бъдат излагани тук отново. Споменаването на „Група 47“ обаче

¹ Cpv. Wilhelm Grenzmann. Wolfgang Borchert (Dichtung und Glaube. Bonn, 1950. S. 306—310); Konrad Freydanck. Das Prosawerk Borcherts. Zur Problematik der Kurzgeschichte in Deutschland. Marburg, 1964. S. 117.

² Kahlschlag-Literatur. Преводът на това понятие тук — „литература на разчистване“ — е свободен. Немската дума „Kahlschlag“ означава „пълно изсичане на гора, или оголено, изсечено място в гората“.

³ Wolfgang Borchert. Das ist unser Manifest (W. Borchert. Das Gesamtwerk. Hamburg, 1949. S. 300).

ни връща отново към полемиката около възникването на двете немски литератури. Като изхождаме от изложеното по-горе наше становище по този проблем, ние не сме склонни да търсим в образуването на „Група 47“ през 1947 г. някаква характерна организационна изява на разделянето на литературния процес в следвоенна Германия. При основаването на „Група 47“ през септ. 1947 г. е липсвала каквато и да е политическа или идейно-естетическа програма, от което би могло да се забележи обособяване на целите и задачите на участващите в нея писатели, съобразено с обществено-политическата обстановка само в някоя от окупационните зони в Германия. Както е известно, „Група 47“ представлява своеобразно творческо обединение на писатели и публицисти с близки идейно-политически и художествено-естетически възгледи, в което формите на общуване и връзките между отделните членове са минимални. Създаването на „Група 47“ (по наше мнение) не е първото творческо обединение на западногерманската литература, която през 1947 г. не съществува. Тя е резултат от опитите за установяване на някаква организационна връзка между някои от представителите на „новата“ немска литература през следвоенния период, които с редица сходни черти в творчеството си, както бе изтъкнато вече, дават основание да се говори за възникнало течение в немската следвоенна литература „литература на руините“ или „литература на разчистването“. Обстоятелството, че създаването на „Група 47“ става по време, когато в Германия промените в политическата, икономическата и културната обстановка в различните окупационни зони са на път да очертаят две насоки на развитие в немската литература, не трябва да се изтъква като доказателство за това, че тази творческа група слага организационно начало на разделянето на немската литература. Ако през 50-те години развитието на литературата на ГФР е свързано до значителна степен с дейността на някои от участниците в създадената през 1947 г. „Група 47“, то в годината на нейното създаване тя не би следвало да се определя като типична западногерманска креация, като творческо обединение само на представители на още несъществуващата тогава (през 1947 г.) западногерманска литература. Трябва да се отбележи също така, че през годината на създаване на „Група 47“, „пък и до края на 40-те години нито броят на участващите в нея автори, нито тогавашната им литературна продукция са достатъчно значими, за да изтъкваме „Група 47“ като особено важно, историческо явление в немската следвоенна литература през периода 1945—1949 г. Творческата изява на отделни участници в групата става забележителна едва през 50-те години, т. е. в един нов литературно-исторически период за немската литература, през който процесът на разделяне на културата и литературата на немската нация достига крайната си фаза — обособяване на две немски литератури. През този период „Група 47“ в условията на променената културно-политическа обстановка се превръща в творческо обединение на прогресивната западногерманска литература.

Опитите, които правят някои автори да разглеждат проблемите на младата немска литература през следвоенния етап, изхождайки главно от фактите във връзка със създаването на „Група 47“ и творчеството на участващите в нея автори, оставят настрана от главната насока на изследването творческото дело на В. Борхерт, който е извън кръга на основателите на „Група 47“, но с литературните си творби, близки до идейната нагласа на „литературата на руините“, поставя действително едно многообещаващо начало в следвоенната немска литература. Недоумение буди фактът, че в повечето литературно-исторически изследвания върху проблеми на следвоенната немска литература липсва задълбочен анализ на творчеството на В. Борхерт. Дори в трудове, в които се засягат проблеми на „литературата на руините“, не се правят проучвания за въздействието на този автор върху основните идейно-творчески концепции на това

характерно за следвоенната немска литература течение.¹ Ако приемем мнението на Мишел Пино, че „много черти отделят Борхерт от неговите съвременници“², то ние бихме отдали това преди всичко на обстоятелството, че произведенията му са несравнимо по-добри както в идейно, така и във формално-художествено отношение от това, което създават другите представители на младото поколение в немската литература през периода 1945—1949 г. А това доказва както несравнимата популярност на литературните творби на Борхерт в годините на тяхното появяване, така и трайния им успех далеч зад границите на Германия до наши дни. С малкото си по обем литературно творчество Волфганг Борхерт е безспорно най-яркият представител на младото поколение в немската литература през първите следвоенни години. При изследванията върху проблеми на следвоенното литературно развитие в Германия трябва да бъде обърнато особено внимание на идейно-творческите позиции на този автор, който с творчеството си заема „ключова позиция“³ в немската литература след Втората световна война и е единственият бележит немски писател, чийто кратък творчески път попада изцяло в рамките на следвоенния период на немската литература (1945—1949). В прозата на Борхерт, както и в драмата му „Навън пред вратата“ („Draussen vor der Tür“) намират отражение идейно-творчески концепции, които са резултат от непосредствената връзка на автора с духовната нагласа на широки слоеве на немския народ след края на Втората световна война. Борхерт е не само „надеждата и първият глас“⁴ на едно ново поколение в следвоенната немска литература, той е съпричастен не само със страданията на това „бито поколение“, но и със съдбата на целия немски народ. Голяма част от творбите на Борхерт са образци на една нова антимилиитаристична и социално-критическа литература, свързана с интересите на широки народни слоеве, която служи на националното възрождане на немския народ след годините на духовна стагнация и упадък. Проблемите на тази ангажирана литература на новото поколение, която е важно явление в следвоенния литературен процес в Германия, не биха могли да намерят правилно осветление, ако не се разглеждат в тясна връзка с идейно-творческите концепции на нейния най-ярък представител — Волфганг Борхерт.

¹ Например в труда на G. Dahne. *Westdeutsche Prosa. Ein Überblick*. Berlin, 1967, в който се разглеждат подробно и проблеми на следвоенната немска литература; също така и в *Handbuch der deutschen Literatur der Gegenwart*. München, 1970, както и в труда на Marcel-Reich Ranicki. *Deutsche Literatur in Ost und West*. München, 1966.

² Michel Pinault. *Wolfgang Borchert et l'angoisse du temps présent*. Etudes Germaniques, II, 1965, p. 38.

³ Marianne Schmidt. *Wolfgang Borchert. Aspekten. Analysen*. Halle, 1971. S. 137.

⁴ Hans Wolfheim. *Die deutsche Literatur nach dem Kriege*. Hamburg, 1955. S. 4—5.